

ARBEIDSDAGENS LENGDE — SKIFTARBEID OG HELSE

DEN TIDEN ARBEIDEREN ER PÅ JOBBEN KAN UNDER KAPITALISMEN DELES I TO: DEN TIDEN HAN ARBEIDER FOR Å PRODUSERE DE VERDIER SOM ER NØDVENDIGE FOR AT HAN SKAL HOLDE LIV I SEG SELV OG SIN FAMILIE, OG DEN TIDEN HAN ARBEIDER FOR Å UNDERHOLDE KAPITALISTKLASSEN OG ANDRE I UPRODUKTIVT 'ARBEID'. DEN TIDEN ARBEIDEREN MÅ ARBEIDE FOR Å REPRODUSERE SEG SELV (DVS SKAFFE SEG MAT OG ANDRE NØDVENDIGE VARER FOR Å OPPRETTHOLDE LIVET), AVTAR ETTERHVERT SOM PRODUKTIVITETEN, DVS PRODUSERT MENGDE PR TIDSENHET ØKER. PRODUKTIVITETSØKNINGEN, FREMKOMMET VED RASJONALISERINGER, NYE TEKNOLOGISKE PROSESSER, AUTOMASJON OSV PAGAR KONTINUERLIG OG FØRER TIL AT DEN NØDVENDIGE ARBEIDSTID STADIG REDUSERES. NÅR DEN FAKTISKE ELLER TOTALE ARBEIDSTID IKKE REDUSERES I SAMME GRAD TYDER DETTE PÅ: 1) at den tida arbeideren jobber for arbeidskjøperen og de uproduktive øker, og 2) at arbeiderne ikke bestemmer arbeidsdagens lengde.

MARX HAR VIST TEORETISK HVORDAN ARBEIDSTIDEN INNGÅR I DEN POLITISKE ØKONOMI, OG BESKREVET MED EKSEMPLER HVORDAN ARBEIDSDAGENS LENGDE VARIERER UNDER INDUSTRIKAPITALISMEN. HER GJENGIS FØRST UTDRAG FRA Kapitalen, DERETTER BESKRIVES VARIASJONEN I ARBEIDSDAGENS LENGDE I NORGE; OG FORHOLDET MELLOM PRODUKTIVITETSØKNINGEN OG ARBEIDSTIDEN DISKUTERES. TIL SLUTT DOKUMENTERES HVORDAN ARBEIDERNE HELSE BLIR ØDELAGT VED SKIFTARBEID.

KARL MARX:

Arbeidsdagens lengde

FØRLENGELSE AV ARBEIDSDAGEN

Mens maskineriet er det mest virksomme middel til forøkelse av arbeidets produktivitet, d. v. s. til forkortelse av den arbeidstid som er nødvendig for å produsere en vare, er det på den annen side som bærer av kapital det mest virksomme middel til å forlenge arbeidsdagen utover enhver naturlig grense. På den ene side åpner maskineriet nye muligheter for kapitalen til fritt å utfolde sin tilbøyelighet til å forlenge arbeidsdagen, på den annen side skaper det nye motiver som skjerper kapitalens appetitt på fremmed arbeide.

Maskineriet fører til at arbeidsmidlenes virksomhet blir uavhengig av arbeideren. Maskineriet er i og for seg en industriell perpetuum mobile, som ville produsere uavbrutt hvis det ikke støtte på visse naturskranker hos sine menneskelige medhjelpere, deres legemssvakhet og deres egensinn. Som kapital får maskineriet ved kapitalistens hjelp både vilje og bevissthet og er derfor besjelet av et ønske om så langt som mulig å overvinne den motstand som den menneskelig natur yder.1) Denne motstand er på forhånd svekket fordi arbeidet ved maskinene tilsynelatende er lett, og fordi kvinner og barn lettere lar seg beherske enn menn.

Som vi alt har sett står maskineriets produktivitet i omvendt forhold til størrelsen av den verdi som det overfører til produktet. Jo lenger det varer, desto flere produkter bidrar det til å fremstille, og desto mindre er derfor den verdi som det tilfører den enkelte vare. Maskineriets aktive livstid avhenger imidlertid åpenbart av ar-

beidsdagens lengde, eller lengden av den daglige arbeidsprosess multiplisert med det antall dager hvori den gjen-
tas.

Maskineriets slit svarer slett ikke nøyaktig til den tid det benyttes. Og selv om det var tilfelle, ville en maskin som hver dag brukes 16 timer i $7\frac{1}{2}$ år gjøre samme tjeneste gjennom like lang tid og tilføre produktet samme verdi som om den ble brukt 8 timer daglig i 15 år. Men i første tilfelle ville maskinens verdi reproduseres dobbelt så fort, og kapitalen ville ved dens hjelp oppnå like så stor merverdi i $7\frac{1}{2}$ år som ellers i 15 år.

Maskineriets slit er av dobbelt art. Det slites på den ene side fordi det brukes, som når pengestykket slites i omløp. Men det slites også når det ikke brukes, ganske som et sverd rustet i skjeden. Det fortæres av elementene. Det første slags slit står mer eller mindre direkte, det annet til en viss grad i omvendt forhold til den grad hvori maskineriet brukes.2)

Ved siden av det materielle slit er maskineriet også gjenstand for hva man kunne kalle moralsk slit. Det taper i bytteverdi i samme utstrekning som maskiner av samme slag kan produseres billigere enn før, eller bedre maskiner blir fremstillet til avløsning av de gamle. I begge tilfelle er maskinenes verdi, hvor nye og livskraftige de enn kan være, ikke mer bestemt av den arbeidstid som er anvendt i deres egen produksjon, men av den arbeidstid som er nødvendig for å produsere en maskin av samme slag eller en bedre maskin. De taper derfor mer eller mindre verdi. Jo kortere den periode er hvori de forbrukes, jo hurtigere deres verdi reproduseres, desto mindre er faren for moralsk slit, og jo lengre arbeidsdagen er, jo kortere er denne periode. Så snart maskineri innføres i en produksjonsgren, følger nye metoder slag i slag som gjør det mulig å fremstille maskinene billigere enn før, og forbedringer innføres som ikke bare omdanner enkelte deler av maskinen, men også maskinen som helhet. Dette særlige motiv til å forlenge arbeidsdagen virker derfor sterkest i tiden umiddelbart etter at maskineri er innført.

Skal et dobbelt så stort antall arbeidere som før utbyttes under ellers uforandrede forhold og uten at arbeidsdagen forlenges, må ikke bare den del av den konstante kapital som er nedlagt i råmaterialer og hjelpestoffer forøkes, men også den del som er nedlagt i maskineri og bygninger. Forlenges derimot arbeidsdagen, vokser produksjonen uten at det blir nødvendig å forøke den kapital som er nedlagt i maskineri og bygninger. Merverdien vokser, men samtidig trenges der stadig mindre kapitalutlegg for å oppnå en bestemt mengde merverdi. Dette er visstnok alltid tilfelle når arbeidsdagen forlenges, men virkning-

en er meget sterkere når maskiner brukes, fordi en meget større del av kapitalen da er nedlagt i arbeidsmidler. Etterhvert som maskindriften utvikles, bindes en stadig større del av kapitalen i en slik form at den stadig kan anvendes til å frembringe nye verdier, samtidig som den taper bruksverdi og bytteverdi såsnart forbindelsen med levende arbeid avbrytes. Hr. Ashworth, en engelsk bomulls-magnat, tok professor Nassau W. Senior i skole gjennom følgende uttalelse: "Når en jordbruksarbeider legger sin spade ned, blir en kapital på 18 pence nytteløs. Når en av våre arbeidere forlater fabrikken blir en kapital som har kostet 100 000 pund sterling nytteløs." Tenk Dem engang! En kapital som har kostet 100 000 pund sterling nytteløs endog bare for et øyeblikk. Er det ikke i virkeligheten himmelropende at våre arbeidere i det hele noensinne forlater fabrikken. Maskineriets vekst gjør en stadig forlengelse av arbeidsdagen "ønskelig",³⁾ som også professor Senior innser etter å ha mottatt Ashworths belæring.

Maskinen frembringer relativ merverdi ikke bare direkte idet den senker arbeidskraftens verdi ved å produsere arbeidernes nødvendige livsmidler billigere enn før. Når maskineriet først innføres i enkelte fabrikker, frembringer det også merverdi ved å forøke virkningen av det arbeid som maskinens eier forbruker. Produktets samfunnsmessige verdi stiger utover dets individuelle verdi, og kapitalisten settes derved istand til å erstatte arbeidskraftens dagsverdi med en mindre del av dagsproduktets verdi enn tidligere. Gjennom den overgangstid da maskindriften er et slags monopol, er derfor fortjenesten overordentlig stor, og kapitalisten forsøker å utnytte situasjonen så grundig som mulig ved å forlenge arbeidsdagen mest mulig. Den store profitt skjerper appetitten etter enda mer profitt.

Etterhvert som bruk av maskineri blir alminnelig i en produksjonsgren, synker maskinproduktets samfunnsmessige verdi henimot dets individuelle verdi, og den lov gjør seg gjeldende at merverdien ikke frembringes av de arbeidere som kapitalisten overflødiggjør ved hjelp av maskiner, men derimot av de arbeidere som han beskjeftiger ved maskinene. Merverdien utspringer bare av den variable kapital, og vi har allerede sett at mervediens størrelse bestemmes av to faktorer, av mervediens rate ⁴⁾ og av antallet av de arbeidere som anvendes. Er arbeidsdagens lengde gitt, bestemmes merverdien av det forhold hvori arbeidsdagen deles mellom nødvendig arbeid og merarbeid. Antallet av de arbeidere som beskjeftiges avhenger på den annen side av forholdet mellom den konstante kapital og den variable kapital. Det er nå klart at uaktet maskindriften stadig øker arbeidets produktivitet og forlenger merarbeidet på bekostning av det nødvendige arbeid, kan den dog bare frembringe dette resultat ved å forringe det antall arbeidere som en kapital av gitt størrelse setter

i virksomhet. Maskindriften omdanner en del av den kapital som tidligere var variabel og som ble anvendt til innkjøp av levende arbeidskraft, til maskineri eller konstant kapital, som ikke frembringer merverdi. Det er umulig å presse så stor merverdi ut av f.eks. 2 arbeidere som av 24 arbeidere. Selv om hver av de 24 arbeidere bare leverte 1 times merarbeid for hver 12 timers arbeid, ville de allikevel levere 24 timers merarbeid i løpet av 1 arbeidsdag, mens de 2 arbeideres hele arbeidsdag sammenlagt bare beløper seg til 24 timer. Anvendelsen av maskineri for å frembringe merverdi innebærer en indre motsetning, idet maskineriet bare kan forøke den ene av de to faktorer hvorav merverdiens størrelse avhenger, nemlig merverdiens rate, ved samtidig å forminske den annen faktor, arbeidernes antall. Denne indre motsetning blir åpenbar så snart bruken av maskineri trenger igjennom i en industrigren med den følge at verdien av de varer som fremstilles ved hjelp av maskineri bestemmer den samfunnsmessige verdi av alle varere av samme sort. Det er denne indre motsetning som uten at kapitalisten er seg det bevisst, driver ham til med makt å forlange arbeidsdagen for å erstatte nedgangen i antallet av de arbeidere som utbyttes ved å forøke ikke bare merarbeidets relative, men også dets absolute lengde.

Den kapitalistiske anvendelse av maskineri skaper nye og mektige motiver til grenseløs forlengelse av arbeidsdagen. Den omdanner både arbeidsmåten og den samfunnsmessig organisasjon av arbeidet på en slik måte at arbeidernes motstand brytes ned. Anvendelsen av maskineri trekker også nye lag av arbeiderklassen, som fortrenger de gamle arbeidere, inn i industrien, samtidig som maskinene direkte innsparer arbeidskraft. Derved skapes en arbeidsløs befolkning som er nødt til å la kapitalen ensidig avgjøre arbeidsvilkårene. 5) Dette er årsaken til det påfallende trekk i den moderne industris historie, at maskinen bryter ned alle naturlige og moralske grenser for arbeidsdagen. Det er årsaken til det økonomiske paradoks, at det veldigste middel til å forkorte arbeidsdagen blir benyttet som et ufeilbarlig middel til å omdanne arbeiderens og hans families hele livstid til arbeidstid for kapitalen. Aristoteles, oldtidens største tenker, drømte: "Hvis hvert verktøy kunne gjøre sitt arbeid på kommando ganske som Dædalos' maskin beveget seg på egen hånd eller som Hefæstos' trefot av egen drift gikk til sitt hellige arbeid, hvis iverens skyttel beveget seg av egen kraft, så trengte håndverksmestrene ikke hjelpere og herrene ikke slaver." Og Antipatros, en gresk dikter fra Ciceros tid, hilste oppfinnelsen av vannmøllen til maling av korn, denne mest primitive form for alt maskineri, som slavinnenens befrier og begynnelsen til en ny gullalder. "Ja, de hedninger, de hedninger." De forsto intet av kristendom og sosialøkonomi, som jo Bastiat alt har oppdaget og før ham den enda

klokere MacCulloch. De forsto blant annet ikke at maskinen er det beste middel til å forlenge arbeidsdagen, og de unnskyldte den enes slaveri bare fordi det tjente til den annens fulle menneskelige utvikling. Men de manglet de eiendommelige kristelige åndsgaver som er nødvendig for å preke massenes slaveri med det formål at noen grove og halvannede parvenyer skal bli "fremragende bomullsspinnere", "ypperlige pølsemakere" og "innflydelsesrike grossererere i skosverte".

DAG- OG NATTARBEID. SKIFTSYSTEMET ⁶⁾

Den konstante kapital, produksjonsmidlene, har som ledd i den verdiforøkende prosess bare den oppgave å oppsuge arbeid, og med hver dråpe arbeid også en tilsvarende mengde merarbeid. Forsåvidt som produksjonsmidlene ikke gjør dette, påfører de kapitalisten et negativt tap derved at de i det hele er tilstede, for de representerer i den tid da de ligger brakk nytteløst forskudd av kapital, og dette tap blir positivt såsnart avbrytelsen av arbeidet nødvendiggjør ytterligere utlegg for å muligggjøre dets gjenopp-tagelse. Forlengelse av arbeidsdagen utover grensen for den naturlige dag og inn i natten virker bare som en lindring, bare som en foreløbig tilfredsstillelse av vampyr-tørsten etter levende arbeid. Den kapitalistiske produksjon har en iboende drift til å forlenge arbeidsdagen til 24 timer. Men for å overvinne de fysiske hindringer er det nødvendig å forbruke andre arbeidskrefter om dagen enn om natten, da det ville være fysisk umulig å utsuge de samme arbeidskrefter både dag og natt. Dette skiftarbeidet kan ordnes på forskjellig måte, f.eks. slik at en del av arbeidsstokken arbeider om dagen den ene uke, for derpå å utføre nattarbeid den neste uke o.s.v.

KAMPEN OM NORMALARBEIDSDAGEN ⁷⁾

Tvangslover for å forlenge arbeidsdagen fra midten av det 14de århundre til slutten av det 17de århundre.

"Hva er en arbeidsdag?" Hvor lang tid er kapitalen berettiget til å forbruke den arbeidskraft hvis dagsverdi den betaler? Hvor langt kan arbeidsdagen forlenges utover den arbeidstid som er nødvendig for å reprodusere arbeidskraften selv? På disse spørsmål har vi sett at kapitalen svarer: arbeidsdagen teller daglig fulle 24 timer med fra-drag av de få hviletimer som er nødvendig for at arbeidskraften ikke skal være helt ute av stand til å gjøre tjeneste påny. Det er en selvfølgelighet at arbeideren hele sitt liv igjennom ikke er annet enn arbeidskraft, at der-

for all hans disponible tid etter naturens og rettens lover er arbeidstid, altså tilhører kapitalen. Tid anvendt til menneskelig utdannelse, til åndelig utvikling, til oppfyllelsen av sosiale funksjoner, til sosialt samvær, til de legemlige og åndelige livskrefters frie spill, selv søndagens høytid - og dette i de sabbathelliges land - er de rene narrestreker. Men i sitt grenseløse, blinde begjær, sin varulvjaktt etter merarbeid, overskrider kapitalen ikke bare de moralske grenser, men også arbeidsdagens rent fysiske maksimalgrense. Den tilvender seg tiden for vekst, legemlig utvikling og sunnhet. Den røver den tid som trengs for å få frisk luft og sol. Den avkorter spisetidene og innforliver dem såvidt mulig i produksjonsprosessen selv, så arbeideren blir tilført mat som om han var et produksjonsmiddel, ganske som dampmaskinen tilføres kull og maskineriet smurning og olje. Den sunne søvn som oppsamler, fornyer og forfrisker livskraften, forkortes til så mange timers bevisstløshet som er uunnværlig for at en helt utmattet organisme skal komme til krefter igjen. Istedenfor at den normale opprettholdelse av arbeidskraften setter grensene for arbeidsdagen, bestemmer her omvendt den størst mulige daglige ytelse av arbeidskraften, uansett hvilken pine og hvilken sykелighet det volder, grensene for arbeidernes hviletid. Kapitalen spør ikke etter arbeidskraftens livsvarighet. Hva som interesserer den er intet annet enn det maksimum av arbeidskraft som den kan tilegne seg i løpet av en arbeidsdag. Den oppnår dette mål ved å forkorte arbeidskraftens livsvarighet, ganske som en grisk jordbruker oppnår øket avkastning ved å berøve jorden dens fruktbarhet.

Den kapitalistiske produksjon er først og fremst produksjon av merverdi, oppsugning av merarbeid, derfor forlenges arbeidsdagen i en slik grad at arbeideren berøves de normale betingelser for moralsk og fysisk utvikling, arbeidskraften forkrøples, den uttømmes og dør for tidlig. Den forlenger arbeiderens arbeidstid i et gitt tidsrom ved å forkorte hans levetid.

Verdien av arbeidskraften omfatter imidlertid også verdien av de varer som trengs for å reprodusere arbeideren, eller for at arbeiderklassen skal kunne forplante seg. Omkostningene til dekning av slitasje, som er et nødvendig ledd i reproduksjonen av arbeidskraften, økes derfor som følge av den naturstridige forlengelse av arbeidsdagen som kapitalen tilstreber på grunn av sin grenseløse drift til selvforøkelse. Derved forkortes den enkelte arbeiders livsperiode og dermed hans arbeidskrafts varighet. En hurtigere erstatning av det forbrukte blir nødvendig, ganske som den del av en maskins verdi som daglig må erstattes, blir desto større, jo hurtigere maskinen slites. Kapitalen synes derfor i sin egen interesse å være henvist til en normalarbeidsdag.

- - -

Kapitalen er (derfor) fullstendig hensynsløs overfor arbeidernes sunnhet og livslengde, hvor samfunnet ikke tvinger den til å ta hensyn.⁸) På klagene over fysisk og åndelig forkrøpling, for tidlig død, tortur gjennom overarbeid, svarer den: Hvorfor skulle vi beklage denne elendighet, som jo forøker vår profitt? I det store og hele avhenger alt dette heller ikke av den enkelte kapitalists gode eller onde vilje. Den frie konkurranse gjør den kapitalistiske produksjons indre lover gjeldende som ytre tvangsløver likeoverfor den enkelte kapitalist.

Arbeidstid og helse — utvikling og erfaring i Norge

KORT HISTORIKK.

I Norge regner vi at industrikapitalismens epoke startet omkring 1850. På den tida fantes ingen lovreguleringer av arbeidstid eller arbeidsforhold i fabrikkene. Fra 1870 ble det forberedt en lov for å begrense fabrikkarbeid for barn, men loven kom først i 1892. Inntil da var arbeidsfolk, barn som voksne, bundet til fabrikkene praktisk talt hele sin våkne tilværelse. Arbeidsdagen begynte normalt klokka 6 og sluttet klokka 19. I løpet av disse 12-15 timene var det matpauser, men ingen fritid. Den effektive arbeidstida var gjerne 10-11 timer, i 1877 hadde 42% av 180 fabrikker 11 timers arbeidsdag eller mer.⁹) I slutten av 1880-årene var 10-timersdagen blitt mer alminnelig. Omtrent halvparten av arbeiderne var i 1877 ansatt i bedrifter der overtid var vanlig. Overtidsarbeidet var konjunktur- eller sesongbetinget. Det samme var den totale arbeidstida i disse første årene av industrikapitalismen. Den gjennomsnittelige arbeidstida ble redusert i de "dårlige" 1880-årene, men da konjunkturerne gikk oppover igjen i 1890-årene og på nytt fra 1904, var det også slutt med å korte av arbeidstida.

I 1907 fikk Jern- og metallarbeiderforbundet igjennom at